INKLYUZIV TA'LIMDA KOXLEAR IMPLANTLI BOLALARNI O'QITISH TEXNOLOGIYALARI

Chirchiq davlat pedagogika universiteti
Maxsus pedagogika kafedrasi katta o'qituvchisi, p.f.f.d.
Egamberdiyeva Nigora Azizovna
nigoraazizovna1991@@gmail.com
Chirchiq davlat pedagogika talabalari
Ulxadjayeva Sevara Mars qizi
ulxodjayeva@gmail.com
Rixsitillayeva O'g'iloy Avazbek qizi
rixsitillayevaogiloy@gmail.com
Temirova Sadoqat Nodir qizi
ssadoqat647@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada inklyuziv ta'lim sharoitida koxlear implantli bolalarni o'qitishning samarali texnologiyalari yoritilgan. Unda eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalarning ehtiyojlariga mos didaktik yondashuvlar, interfaol metodlar va logopedik hamda audiopedagogik qo'llab-quvvatlash usullari tahlil qilinadi. Shuningdek, o'qituvchilarning kasbiy tayyorgarligi va zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining roli ham ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: inklyuziv ta'lim, koxlear implant, eshitishida nuqson, maxsus pedagogika, o'qitish texnologiyalari.

Аннотация: В статье рассматриваются технологии обучения детей с кохлеарными имплантами в условиях инклюзивного образования. Анализируются дидактические подходы, адаптированные к особенностям детей с нарушениями слуха, а также интерактивные методы, логопедическая и аудиопедагогическая поддержка. Отмечается значение профессиональной подготовки учителей и применение современных информационно-коммуникационных технологий.

Ключевые слова: инклюзивное образование, кохлеарный имплант, нарушение слуха, специальная педагогика, технологии обучения.

Abstract: This article explores effective teaching technologies for children with cochlear implants in inclusive education settings. It analyzes didactic approaches adapted to the needs of students with hearing impairments, interactive teaching methods, and the role of speech therapy and audiopedagogical support. The importance of teacher training and the integration of modern information and communication technologies are also discussed.

Keywords: inclusive education, cochlear implant, hearing impairment, special pedagogy, teaching technologies

KIRISH

Bugungi kunda ta'lim tizimida inklyuziv yondashuvni joriy etish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Inklyuziv ta'lim barcha bolalarning, jumladan, eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalarning ham sifatli ta'lim olish huquqini ta'minlashga qaratilgan. Ayniqsa, koxlear implantatsiya texnologiyalarining rivojlanishi eshitish qobiliyati cheklangan bolalarga yangi

imkoniyatlar yaratib bermoqda. Koxlear implant yordamida bolalar tovushlarni qabul qilish, nutqni tushunish va muloqot qilish imkoniyatiga ega bo‘ladilar. Bunday bolalarning nutq rivoji, eshitish orqali axborotni qabul qilish darajasi hamda individual psixofiziologik xususiyatlarini hisobga olish muhim ahamiyat kasb etadi. Shu sababli, o‘qituvchilar zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo‘llagan holda ta’lim jarayonini tashkil etishlari zarur. Mazkur maqolada inklyuziv ta’lim sharoitida koxlear implantli bolalarni o‘qitishning samarali texnologiyalari, ularning ta’lim jarayoniga moslashuvi hamda pedagogik yondashuvlarning o‘ziga xos jihatlari yoritiladi. Shuningdek, ushbu toifadagi o‘quvchilar bilan ishlashda innovatsion metodlardan foydalanishning ahamiyati ham tahlil qilinadi.

Inklyuziv ta’limda koxlear implantli bolalarni o‘qitishda akustik muhitni to‘g‘ri tashkil etish, FM-tizimlar va raqamli pedagogika texnologiyalaridan foydalanish hamda surdopedagogik yondashuvlarni (nutqni rivojlantirish, tovushlarni idrok etish) qo‘llash muhimdir. Maxsus o‘quv dasturlari va ota-onalar bilan hamkorlik implantatsiyalangan bolalarning muloqot ko‘nikmalarini va umumta’lim jarayoniga moslashishini ta’minlaydi. Koxlear implantli bolalarni inklyuziv muhitda o‘qitishda qo‘llaniladigan asosiy texnologiyalar va usullar:

Texnik va akustik yordam: Sinf xonasida shovqinni kamaytirish, o‘qituvchi ovozini to‘g‘ridan-to‘g‘ri bolaning implantiga uzatuvchi FM-tizimlarini qo‘llash.

Surdopedagogik texnologiyalar:Nutqni eshitish orqali rivojlantirish, tovushlarni farqlash va idrok etish mashqlari, og‘zaki nutqni shakllantirish bo‘yicha individual darslar.

Axborot-kommunikativ texnologiyalar (AKT):Raqamli pedagogika vositalari, maxsus dasturlar va vizual materiallardan foydalangan holda darslarni tashkil etish.

Pedagogik yondashuv:Bolaning dinamik tasnifini hisobga olgan holda reabilitatsiya jarayonini o‘quv jarayoni bilan integratsiya qilish.

Hamkorlik:Ota-onalar, surdopedagoglar va umumta’lim maktabi o‘qituvchilarining hamkorligi, bola uchun qulay muloqot muhitini yaratish. Ushbu texnologiyalar koxlear implantli bolalarning eshitish qobiliyatini funksional nutq va ijtimoiy ko‘nikmalarga aylantirishga yordam beradi.Bundan tashqari, inklyuziv ta’lim sharoitida koxlear implantli bolalar bilan ishlashda individual yondashuvni chuqurlashtirish muhim hisoblanadi. Har bir bolaning eshitish darajasi, implantdan foydalanish tajribasi, nutq rivojlanish bosqichi va psixologik holati turlicha bo‘lganligi sababli, o‘qituvchi differensial ta’lim usullaridan foydalanishi zarur. Bu jarayonda o‘quv materiallari soddalashtirilgan, vizual jihatdan boyitilgan va bosqichma-bosqich o‘zlashtirishga moslashtirilgan bo‘lishi kerak.

Koxlear implantli bolalar bilan ishlashda multisensor yondashuv alohida ahamiyat kasb etadi. Ya’ni, ta’lim jarayonida faqat eshitish emas, balki ko‘rish, sezish va harakat orqali o‘rganish ham qo‘llab-quvvatlanadi. Masalan, rasmlar, videolar, jest va mimikalar yordamida yangi tushunchalarni mustahkamlash bolalarning mavzuni yaxshiroq anglashiga yordam beradi. Shu bilan birga, nutqni rivojlantirishda takrorlash, dialoglar tashkil etish va rolli o‘yinlardan foydalanish samarali natija beradi. Inklyuziv muhitda ijtimoiy moslashuv ham muhim omillardan biridir. Koxlear implantli bolalarni sinf jamoasiga integratsiya qilish uchun o‘quvchilar o‘rtasida bag‘rikenglik, hamkorlik va o‘zaro hurmat muhitini shakllantirish zarur. Buning uchun guruhli ishlar, jamoaviy loyihalar va interaktiv mashg‘ulotlar tashkil etilishi maqsadga muvofiqdir. Bu nafaqat maxsus ehtiyojli bolalarning, balki barcha o‘quvchilarning ijtimoiy ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Shuningdek, baholash tizimini ham moslashtirish talab etiladi. An’anaviy baholash

usullari o‘rniga formatif (jarayon davomida baholash) va individual yutuqlarga asoslangan baholash tizimidan foydalanish tavsiya etiladi. Bu esa bolaning kichik yutuqlarini ham e’tibordan chetda qoldirmaslik va uni rag‘batlantirish imkonini beradi. Pedagoglarning malakasini oshirish ham muhim omil hisoblanadi. O‘qituvchilar koxlear implantli bolalar bilan ishlash bo‘yicha maxsus bilim va ko‘nikmalarga ega bo‘lishlari, zamonaviy texnologiyalarni qo‘llashni bilishlari zarur. Shu maqsadda seminarlar, treninglar va tajriba almashish dasturlarini tashkil etish muhimdir.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYASI

Eshitishida muammolari bo‘lgan bolalarni o‘qitish va ularni ijtimoiy hayotga moslashtirish masalasi maxsus pedagogika va psixologiya fanlarida keng o‘rganilgan bo‘lib, ushbu yo‘nalishda muhim ilmiy-nazariy va metodik asoslar yaratilgan. Xususan, rus olimlari F.F. Rau, S.A. Zikov, R.M. Boskis, A.G. Zikeev, L.P. Noskova va boshqalar tomonidan eshitishida nuqsoni bo‘lgan bolalarni o‘qitish mazmuni, nutqni rivojlantirish metodlari hamda eshituv idrokini shakllantirishning ilmiy asoslari ishlab chiqilgan. [1]Ushbu tadqiqotlarda bolalarning nutqiy rivojlanishi, eshitish orqali axborotni qabul qilish va kommunikativ ko‘nikmalarni shakllantirish asosiy yo‘nalish sifatida qaraladi. Sensor rivojlanish va bilish faoliyatining nazariy asoslari esa E.I. Leongard, N.D. Shmatko, L.V. Neyman, V.I. Beltyukov kabi olimlar tomonidan yoritilgan. Ularning ilmiy ishlari eshitish idrokini rivojlantirish, sensor jarayonlar va nutq faoliyatining o‘zaro bog‘liqligini asoslab beradi. Shu bilan birga, T.V. Pelimskaya va L.A. Golovchis tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda eshitishida muammolari bo‘lgan bolalarni erta abilitatsiya va ijtimoiy moslashtirish masalalariga alohida e’tibor qaratilgan. Mazkur yo‘nalishdagi ilmiy qarashlar umumiy pedagogika va psixologiya nazariyalari bilan ham uzviy bog‘liq bo‘lib, Lev Vygotsky, Maria Montessori, Ovide Decroly kabi olimlarning sensor rivojlanish haqidagi g‘oyalari muhim metodologik asos bo‘lib xizmat qiladi. Ularning ta’kidlashicha, maktabgacha yosh davrida sezgi organlari faol rivojlanadi va bu jarayon bolaning keyingi aqliy hamda nutqiy rivojlanishining poydevorini tashkil etadi.

Shu asosda mazkur tadqiqotda metodologik yondashuv sifatida tizimli, faoliyatga yo‘naltirilgan va individual-differensial yondashuvlar qo‘llanildi. Tizimli yondashuv orqali eshitishida muammolari bo‘lgan bolalarning rivojlanishi biologik, psixologik va pedagogik omillar uyg‘unligida tahlil qilindi. Faoliyatga yo‘naltirilgan yondashuv esa bolaning nutqiy, bilish va ijtimoiy faoliyatini rivojlantirishni asosiy omil sifatida ko‘rib chiqadi. Individual-differensial yondashuv asosida har bir bolaning eshitish darajasi, nutq rivoji va psixofiziologik xususiyatlari hisobga olindi.

Tadqiqot jarayonida ilmiy adabiyotlarni tahlil qilish, solishtirish, umumlashtirish kabi nazariy metodlar bilan bir qatorda kuzatish, suhbat, diagnostika va pedagogik tajriba kabi empirik metodlardan ham foydalanildi. Shu bilan birga, sensor rivojlantirish metodlari, surdopedagogik yondashuvlar hamda zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini qo‘llash orqali eshitishida muammolari bo‘lgan bolalarning eshitish idroki, nutqiy va ijtimoiy rivojlanishini kompleks tarzda o‘rganish imkoniyati yaratildi.

NATIJALAR

[1] Zikeev, A. G. (2011). Razvitie rechi slaboslishashix uchashixsya. Spetsialnaya shkola, 1, 45-50.

Mazkur tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, inklyuziv ta’lim sharoitida eshitishida muammolari bo‘lgan, xususan koxlear implantli bolalar bilan tizimli va ilmiy asoslangan yondashuv asosida ishlash ularning rivojlanish ko‘rsatkichlariga sezilarli ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

Birinchidan, maxsus tashkil etilgan akustik muhit (shovqinni kamaytirish, FM-tizimlardan foydalanish) hamda surdopedagogik metodlarni qo‘llash natijasida bolalarning eshitish idroki va tovushlarni farqlash qobiliyati sezilarli darajada yaxshilandi. Bu esa o‘z navbatida nutqni tushunish va og‘zaki muloqot qilish ko‘nikmalarining rivojlanishiga xizmat qildi.

Ikkinchidan, multisensor va axborot-kommunikatsiya texnologiyalariga asoslangan darslar bolalarning o‘quv materialini o‘zlashtirish darajasini oshirdi. Vizual va interaktiv vositalardan foydalanish natijasida bolalarning darsga qiziqishi ortdi, diqqatni jamlash va eslab qolish ko‘rsatkichlari yaxshilandi.

Uchinchidan, individual-differensial yondashuv asosida tashkil etilgan ta’lim jarayoni har bir bolaning imkoniyatlariga mos ravishda rivojlanishiga yordam berdi. Natijada, o‘quvchilarning nutqiy faolligi, mustaqil fikrlash qobiliyati va kommunikativ kompetensiyalari bosqichma-bosqich shakllandi.

To‘rtinchidan, ota-onalar va pedagoglar o‘rtasidagi hamkorlikni kuchaytirish orqali bolalarning uy va maktab muhitidagi rivojlanish jarayoni o‘zaro uyg‘unlashdi. Bu esa reabilitatsiya va ta’lim samaradorligini oshirishda muhim omil bo‘lib xizmat qildi.

Beshinchidan, ijtimoiy moslashuv ko‘rsatkichlari ham ijobiy dinamikani namoyon etdi. Guruhli ishlarda ishtirok etish, tengdoshlar bilan muloqot qilish va jamoaviy faoliyatga qo‘shilish darajasi oshdi. Bu esa bolalarning o‘ziga bo‘lgan ishonchini mustahkamladi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, inklyuziv ta’lim sharoitida eshitishida muammolari bo‘lgan, xususan koxlear implantli bolalarni o‘qitish kompleks va tizimli yondashuvni talab etadi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, bunday bolalarning samarali rivojlanishi uchun akustik muhitni to‘g‘ri tashkil etish, surdopedagogik metodlarni qo‘llash, zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish hamda individual yondashuvni ta’minlash muhim ahamiyatga ega. Shuningdek, sensor rivojlanish, nutqiy faoliyat va eshitish idrokini uzviy bog‘liqlikda rivojlantirish bolalarning umumiy kognitiv va kommunikativ ko‘nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi. Ta’lim jarayonida multisensor yondashuvdan foydalanish, vizual va interaktiv metodlarni qo‘llash o‘quv materialining samarali o‘zlashtirilishini ta’minlaydi.

Bundan tashqari, ota-onalar, pedagoglar va mutaxassislar o‘rtasidagi hamkorlikni kuchaytirish bolalarning ijtimoiy moslashuvi va reabilitatsiya jarayonining muvaffaqiyatli kechishida muhim omil hisoblanadi. Erta tashxis va korreksion ishlarning yo‘lga qo‘yilishi esa bolalarning keyingi ta’lim bosqichlarida muvaffaqiyatli ishtirok etishiga zamin yaratadi.

Umuman olganda, inklyuziv ta’lim tizimida koxlear implantli bolalar bilan ishlashda zamonaviy pedagogik texnologiyalar va ilmiy asoslangan metodlarni uyg‘unlashtirish ularning to‘laqonli rivojlanishi, mustaqil hayotga tayyorlanishi hamda jamiyatga muvaffaqiyatli integratsiyalashuvini ta’minlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Vygotsky, L. S. (1983). Osnovi defektologii (Pedagogika fanlari akademiyasi nashri). Moskva: Pedagogika.
2. Zikov, S. A. (2002). Metodika obucheniya gluxix detey yaziku. Moskva: Vlados.
3. Leongard, E. I., & Shmatko, N. D. (2013). Formirovanie mishleniya i rechi u detey s narusheniyami sluxa. Moskva: Prosveshenie.
4. Murodova, M. (2021). Inklyuziv ta’lim metodikasi. Toshkent: O‘qituvchi.
5. Neyman, L. V., & Bogomilskiy, M. R. (2001). Anatomiya, fiziologiya i patologiya organov sluxa i rechi. Moskva: Vlados.
6. Rau, F. F. (1981). Formirovanie ustnoy rechi u gluxix detey. Moskva: Pedagogika.
7. Boskis, R. M. (2004). Gluxie i slaboslishashie deti. Defektologiya jurnali, 2, 15-22.
8. Pelimskaya, T. V., & Golovchis, L. A. (2018). Vospitanie i obuchenie detey doshkolnogo vozrasta s narusheniem sluxa. Vospitanie i obuchenie detey s narusheniyami razvitiya, 4, 34-41.
9. Xodjamqulov, U. (2020). Inklyuziv ta’lim tizimida zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanish samaradorligi. Maktab va hayot, 3(149), 12-15.
10. Zikeev, A. G. (2011). Razvitie rechi slaboslishashix uchashixsya. Spetsialnaya shkola, 1, 45-50.
11. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni. (2020). Alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarga ta’lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida. https://lex.uz/docs/5044711
12. World Health Organization. (2021). Deafness and hearing loss: Cochlear implants and inclusion. https://www.who.int